

Fónai Mihály

Egy "integrált" kötet a társadalmi integrációról

Kovách Imre, Dupcsik Csaba, P. Tóth Tamás, Takács Judit (2012) (szerk.): Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon. Tanulmányok. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatócsoport (Szociológiai Intézet) – Argumentum

2012-ben újra egy fontos kötetet jelentettek meg a Szociológiai Intézet munkatársai, mely kötet a korábbiak, így a „Társadalmi metszetek” által felvetett kérdésre is keresi a választ a szociológia lehetséges új megközelítési, értelmezési keretként, de talán egy új paradigmájaként is. A kötet Bevezetőjében a szerkesztők e lehetséges új fogalmi keret, fogalmi rendszer központi elemeként értelmezik a társadalmi integrációt, feltételezve, hogy az képes egy új szintézist hordozni a társadalmi egyenlőtlenségek, az új redisztribúció, az új piaci rend, a fogyasztói társadalom és a kapcsolati társadalom vonatkozásában – a kötet egésze ezt illetően meggyőző válaszokat ad a felvetett teoretikus kérdésekre. Hasonlóan meggyőzőek azok az elméleti keretek, amiket a szerkesztők figyelembe vesznek, így Habermas rendszer és cselekvés integráció elmélete, Bourdieu mező elmélete, és Castells globalitás, lokalitás, identitás elmélete, melyek az integrációs és dezintegrációs mechanizmusok vizsgálatára és magyarázatára is alkalmasak. Maguk a szerkesztők utalnak arra, hogy a kötet tanulmányai az integráció kérdéseit illetően kiegészítik egymást, közvetlenül egyik sem szociológia elméleti megközelítéssel foglalkozik az integrációval, az „össztársadalmi integrációt” vizsgálják – mögöttük azt, hogy hogyan működik a jelenkori magyar társadalom integrációja – ez a megközelítés valóban jellemzi a kötetet. A Bevezető vezérmotívumokként a bizalmat, annak hiányát, a törésvonalakká szélesedő társadalmi különbségeket, és az egyenlőtlenségeket emeli ki – ezek a szempontok ugyancsak érvényesülnek a kötetben, az egyes fejezetek, tanulmányok témájától függően eltérő mértékben és módon.

A kötet recenzenseként úgy látom, hogy a szerkesztők kellően kifejtik azokat az indokokat, melyek a kötet elméleti, szemléleti kereteinek az értelmezéséhez szükségesek, így ahhoz hozzátenni már nincs módomban. Elfogadom a szerkesztők indokait és törekvését az értelmezési keretek változásának a szükségességét illetően, úgy látom, hogy a társadalmi

integráció középpontba állítása, legalábbis a kötet esetében, képes ezt a teoretikus, szellemi szervezőerő szerepet betölteni. Más kérdés, hogy a kötet szellemi koherenciája mellett a társadalmi integráció fogalomkészlete mennyire alkalmas a társadalom működésének a magyarázatára, és mennyiben tud hozzájárulni egy lehetséges új paradigma kialakulásához. A kötet írásainak az ismeretében jelentős mértékben, de nem kizárólagosan. Összességében, kimagasló szellemi teljesítménynek, és a kutatók közötti együttműködés fontos eredményének tartom a kötetet.

Kiknek ajánlom a könyvet? Mindazoknak, akik érdeklődnek a szociológia elméleti kérdései iránt, és azoknak, akik érdeklődnek a központba állított lehetséges megközelítésmód, azaz a társadalmi integráció iránt. Mivel a kötet számos empirikus kutatást is elemez, azok is haszonnal forgathatják, akik inkább ezek iránt érdeklődnek. A továbbiakban részletesen bemutatom az egyes fejezeteket és írásokat.

(1) Értékek és bizalom

A kötet első tanulmánycsoportja az értékek és a bizalom kérdései köré szerveződik. Ez a kérdéskör az, ahol az integrációval összefüggő elméleti kérdések a leginkább kifejtésre kerülhetnek, a fejezet több tanulmánya is foglalkozik az integrációval összefüggő elméleti problémákkal.

Kovács Éva azt vizsgálja, hogy hol van a magyar történelmi kultúra helye Európában, milyen tényezők alakították és alakítják a „történelmi kultúrát”, az emlékezet kultúráját Európa különböző régióiban és országaiban, társadalmában. Az emlékezeti diskurzus a történelmi kultúrát a történelem, a politika és a társadalmi emlékezet metszeteiben taglalja, ez is magyarázza, hogy eltérő minták és tematikák alakultak ki. Kelet-Európában a nemzeti érzések, a forradalmi mítosz, és a kommunista diktatúrák szocialista hagyományai, míg Nyugat-Európában a második világháború és a holokauszt jelenik meg „kategorikus társadalmi imperatívusként”. A közös, európai, transznacionális „keresztmemlékezetek” a világháborúkat, a holokausztot, a Gulágot, az elűzetéseket, a kisebbségek diszkriminációját foglalja magába. Ugyanakkor az „emlékezetek” asszimetrikusak, gyakran vagy a patrióta, vagy az áldozat szerepet emelik ki ugyanazon esemény kapcsán. A társadalmi emlékezet és az „emlékezetpolitika” eltérései kifejezetten izgalmasak a posztszocialista társadalmakban, az elidegenítés, az ambivalencia, az apátia és a kontinuitás jellemezi az egyes társadalmak emlékezetét.

Az elit és a társadalmi integráció összefüggéseinek a vizsgálata, melyet *Kovács Imre és Kristóf Luca* jegyezték, kifejezetten alkalmas az integráció problémájának a vizsgálatára is. Kiemelik, hogy a szociológiában a társadalmi integrációt kétféleképpen, egyes társadalmi csoportokra, illetve, a teljes egységre, a társadalomra vonatkoztatják. Az első megközelítés a társadalom egészéhez képest hátrányos helyzetben lévő csoport felzárkózását, hátrányaik megszüntetését jelenti, míg a második a durkheimi tradícióra alapoz, a társadalmi integrációt módokként és eszközökként értelmezi, amelyek hozzájárulnak a társadalom tagjainak az összetartozásához. Ebből a megközelítésből következik, hogy vannak olyan csoportok, melyek hangsúlyosabb, vezető szerepet játszanak az integráció intézményes formáinak és kereteinek a fenntartásában, ebben található meg az elitek társadalmi szerepe. Kérdés, hogy az elitek integratív funkciójukat milyen körülmények között képesek betölteni, és betöltik-e azt

egyáltalán. Ez különösen élesen vetődik fel a posztkommunista társadalmak elitjei esetében, hogy vajon képesek lesznek-e a konszolidált demokrácia kialakítására és fenntartására. Több kutató is azt a véleményt képviseli, hogy fennáll annak a veszélye, hogy inkább beszélhetünk „színlelt demokráciáról”, ugyanis a különböző elitcsoportok megszégyenítik a demokrácia játékszabályait, és megkérdőjelezzik az intézmények működését – mindez elvezethet a politikai polarizációhoz, a tábormentalitáshoz és a kettős mérce alkalmazásához.

A bizalom, a normakövetés és a társadalmi részvétel oldaláról közelít az integrációhoz *Hajdú Gábor*. A társadalmi integrációt a társadalom tagjainak az együttműködési hajlandóságaként a tagok közötti szolidaritásként értelmezi, ezzel szemben a dezintegrációt a bizalom és a szolidaritás hiányaként, a normasértések gyakoriságaként, és alacsony együttműködési szintként. Részletesen elemzi a rosszul integrált társadalmak jellemző vonásait, amit a kelet-európai társadalmak, benne a magyar társadalom működésének jellegzetességei indokolnak. A rosszul integrált társadalmak, melyekben a bizalom szintje alacsony, hiányzik a közéleti aktivitás, és gyengék a társadalmi kapcsolatok, gyakran az „amorális familizmussal”, az „amorális családközpontúsággal” jellemezhetők, hisz a család az a csoport, melyben bíznak. Az alacsony bizalmi szint együtt jár a gyenge normakövetéssel, a korrupcióval, a közéleti részvétel alacsony szintjével. A szerző által elemzett empirikus kutatások az intézményi és az általános bizalom alacsony szintjét mutatják térségünkben. Számos jelenség értelmezése és érzékelése kifejezetten ambivalens: a megkérdőjelezettek például magas korrupciót érzékelnek, melyet személy szerint elutasítanak.

Ugyancsak a bizalom kérdését vizsgálja a fiatalok körében *Ságvári Bence*, aki a társadalmi integrációt *Hajdú Gábor*hoz hasonlóan a bizalom és a bizalmatlanság keretei között értelmezi. Szerinte a bizalom a társadalmi integráció egyik legfontosabb alkotóeleme, ami a közös cselekvés hatékonyságát is növeli, továbbá az egyének társadalmi viselkedését is pozitív módon befolyásolja. A bizalom következménye az együttműködés, a kommunikáció, a sűrűbb hálózati kapcsolatok, az alkotó energiák áramlása, a tolerancia növekedése, a máság elfogadása, az egyén közösséghez tartozása. A bizalom hiánya viszont erodálja a társadalmi tőkét, izolálja, atomizálja a társadalmat, felbomlasztja a szervezeteket, eldugítja a kommunikációs csatornákat, együtt jár az emberi kapcsolatok hanyatlásával, az előítéletességgel és az idegengyűlölettel. A magyar fiatalok körében folytatott empirikus kutatások eredményei azt mutatják, hogy körükben alacsony a rendszerszintű, az intézményi és az általánosított személyközi bizalom szintje, értékválasztásaikban és társadalomképükben „hozzáöregedtek” a szüleikhez.

A kultúrának az integrációban játszott szerepét járja körbe *Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor*. Szerintük az integráció az Egésszel való identifikálódásig követhető. Maga az integráció több területen (gazdaság és politika) és szinten (globálistól a regionálisig) ragadható meg, ám a társadalmi integráció mindig a kultúra integráltságán múlik, minél integráltabb egy kultúra, annál integrációképesebb. Az integráció tényezői között taglalják az iskolát, a médiát, a társadalmi csoportokat, a gondolkodásmódot, a vallást és az etikát, az értékeket, és a társadalmi stabilitást.

Az integráció „történetének” sajátos megközelítését adja *Tibori Tímea*, aki azt vizsgálja, hogyan lettünk egyharmadból kétötöd (az életmódváltást illetően), utalva Vitányi Iván egyharmadország diagnózisára és elemzésére, a kultúra, az értékek és az életmód területén. A kultúra és művészetészlelésben tapasztalható „egyharmad” jelenség jelzi az identitáskeresést,

de a kultúráközvetítő intézmények diszfunkcióit is, a kulturális magatartásban pedig a paradigmaváltást és a demokráciahiányt.

(2) Települések és régiók

Ebben a fejezetben négy tanulmányt olvashatunk. A fejezet felépítése az általános településszociológia kérdésfelvetésektől halad a konkrétabb esettanulmányokig. Három tanulmány szorosabban kapcsolódik egymáshoz és a településszociológia, a regionalitás kérdéséhez, a negyedik pedig olyan jelenségeket vizsgál, melyek a helyi társadalom, a helyi gazdaság működéséhez, a hálózatosodáshoz kapcsolódnak.

Szirmai Viktória és Váradi Zsuzsanna a térbeli – társadalmi elkülönülés és integráció kérdését elemzi. Utalnak arra, hogy a két folyamat csak együtt értelmezhető, pl. a térbeli szegregáció a társadalmi felbomlás jelenségeként is. A társadalmi szegregációt alapvetően negatív folyamatként értelmezik, az elkülönülés mögött a hasonló helyzetűek hasonló térbeli cselekvési lehetőségei jelennek meg. A magyar nagyvárosok esetében is elemzik e folyamatokat, különösen a centrum – periféria modell átalakulását, mely több évtizedes jelenség, és a kétezres évekre egy kettős struktúrájú centrum – periféria modellt eredményezett, ahol mindkettő lehet magas illetve alacsony státuszú. Konklúziójuk, hogy a városi tér-és társadalmi folyamatokat inkább a szegregáció jellemzi – az integrációra a város egyéb funkciói, a munkavégzés, a vásárlás, az egészségügyi szolgáltatások és a szórakozás adnak inkább lehetőséget.

Csizmady Adrienn a várostervezési eszközök hatását vizsgálja, elsősorban a leszakadó rétegek integrációjának a szempontjából. Abból indul ki, hogy a különböző társadalmi rétegek térbeli elkülönülése mögött részben az eltérő életmódból és igényekből fakadó különbségek húzódnak meg, bár azokat a piaci folyamatok is alakítják. Ugyanakkor fontosnak látja a várostervezés beavatkozását a térszerkezetbe, mely képes alakítani a szegregációs folyamatokat. Az integrációt a „lakossági részvétel”, a participáció erősítené, mely számos szereplő bevonását feltételezi. A tényleges folyamatok azonban mást mutatnak, amit Budapesten még a kerületek helyi érdekei is befolyásolnak. Két várostervezési, város rehabilitációs stratégia növeli a szegregációt, a politikai és építészeti indoklások ellenére is (buldózeres városrekonstrukció, dzsentifikáció) – látszólag még az alacsony státuszúak problémáit is megoldják, miközben megszabadulnak a „problémás” csoportoktól. A szociális város rehabilitáció, a heterogén városnegyedek kialakítása viszont épp azt célozza meg, hogy ne alakuljanak ki szegregált területek.

A városból vidékre költözők beilleszkedési stratégiáit vizsgálja *Csizmady Adrienn és Csurgó Bernadett*. A különböző korszakokban, részben eltérő tényezők által alakított szuburbanizációs folyamatok keretében kiköltözők körében eltérő vidékkép és eltérő elvárások érvényesülnek, melyek a vidékhez, a helyi társadalomhoz és a természethez való viszonyt alakítják. Az eltérő elvárások egymástól lényegesen eltérő integrációs modelleket eredményeznek, ami alakítja az „öslakosok” és a betelepülők társadalmi viszonyát is. A legfőbb mozgatórugó a kiköltöző középosztály esetében a „vidék, mint kertváros”, ebben az esetben nincs igazán törekvés a helyi társadalomba való beilleszkedésre, a vidék alvóváros, a helyiekkel konfliktusok alakulnak ki. A vidék romantikája, a retradicionalizáció más vidékképet jelent, amiben erős az autenticitás iránti igény, a helyi hagyományok megőrzése,

sőt, a helyi közélet szervezése – csakhogy a tradíciók iránti igény nem fér meg a disznótartással...A harmadik típus a vidéki családi idill, ahol a mindennapok a városhoz kötnek, de fontosak a szomszédsági elemek is.

A külső integrációs tényezőket és a hálózatosodást vizsgálja *Kovách Imre és Megyesi Boldizsár*. A külső integrációs folyamatokhoz sorolják az EU integrációs, fejlesztési politikáját, és a globalizációt. A külső tényezők arra készítetik a vidék gazdaságát, hogy hálózatokba szerveződjön, területi integrációval reagáljon a külső folyamatokra, melyeket esettanulmányokon keresztül mutatnak be. A külső és a belső viszonyában utalnak arra, hogy csak a helyi erőforrásokra épülő fejlesztések lehetnek sikeresek, másként nem csökkentik a területi egyenlőtlenségeket. A belső integrációs folyamatok esetében a gazdasági és a kulturális együttműködéseket emelik ki. Nagyon tanulságos a helyi hatalom és politikai döntéshozás elemzése, a három hajdúváros lényegesen eltérő helyi döntéshozatali mechanizmusa, a centralizált döntésektől a formális demokratikus döntéseken át az oligarchikus hálózatokig – azaz, a hálózatosodás nem feltétlenül a helyi társadalmak egészét átfogó folyamatokra épül.

(3) Gazdaság és munka

A harmadik fejezet a gazdaság működésében vizsgálja az integrációval összefüggő jelenségeket és folyamatokat. *Farkas Éva, Makó Csaba és Illésy Miklós* tanulmányának a címe sokat elárul arról, hogyan is látják az integráció kérdését a gazdaságot illetően, hisz a gazdaság integrációját a szegmentált kapitalizmus elméletével vetik össze, annak a főbb vonásait vizsgálják. A gazdasági rendszerek működésének és eredményességének az összetevői mellett fontosnak tartják a jövőbeli versenyképesség szempontjából a tanuló-és a tudásgazdaságban való szerepvállalás mértékét is. Roderick Martin szegmentált kapitalizmus elméletének a figyelembevételével, klaszterelemzéssel különítettek el típusokat a magyar gazdasági szereplők körében. A négy típusba – magyar (kis)ipar, lakossági szolgáltató, nemzetközi orientációjú vállalatok, magyar üzleti szolgáltatók – sorolt szervezetek esetében a képzési gyakorlatot és a munkaszervezési mintákat vizsgálták. Elemzésükben elsősorban a szegmentált kapitalizmus elmélet tesztelésére vállalkoztak, az integráció kérdését inkább áttételesen érintették.

Az integrációs folyamatok érvényesülését a munkapiac oldaláról elemzi *Messing Vera*. Kettévágott munkapiacról és szétforgácsolt társadalomról ír, azaz már a tanulmány címében is arra utal, hogy az általa vizsgált jelenség, a közfoglalkoztatás nem képes a társadalomba integrálni a tartós munkanélkülieket. A magyar munkaerőpiac szerkezete egyébként is torzult, magas az inaktív aránya, és alacsony a foglalkoztatottaké. Ennek okai a korai kilencvenes évek foglalkoztatáspolitikájában kereshetők, így például a kedvezményes nyugdíjakban, a rokkant és kordkedvezményes nyugdíjban, valamint a nők, az anyák alacsony foglalkoztatási szintjében. A tartós munkanélküliek maga arányára a foglalkoztatáspolitikai a kétezres években a közfoglalkoztatás kiterjesztésével reagált, ami sokkal kiterjedtebb, mint más országokban. Ez a fajta foglalkoztatás egyrészt nagyon drága, másrészt nem integrálja vissza a „közfoglalkoztatottakat” az elsődleges munkapiacra. Ráadásul kiszorító hatású, intézményesíti a kiszolgáltatottságot és a diszkriminációt, kliensi, „hűbéri” viszonyokat teremt, és növeli a korrupciót is.

Tardos Katalin a munkahelyi befogadást és a kirekesztést vizsgálja, azaz az integráció esélyeit és helyzetét. Feltételezte, hogy gyengék az integrációs folyamatok és a munkahelyi integráció szintje is alacsony. A munkaerő-piaci integrációt és dezintegrációt több dimenzióban operacionalizálta (állami szabályozás, üzleti és szervezeti kultúra, atipikus foglalkoztatás, munkahelyi esélyegyenlőségi programok). Legtöbb esetben azt találta, hogy a vizsgált tényezők a munkaerő-piaci dezintegráció és a kirekesztődés irányába mutatnak. A szerző leginkább a munkahelyi esélyegyenlőségi programokat emelte ki, mint amelyek színvonala nem romlott (de ez csak a szervezetek kisebb részére igaz). A negatív folyamatok közül kiemelhetjük a munkáltatói percepciókat, melyek a „kockázatos” munkavállalói csoportokra vonatkoznak – a munkáltatók számára a csoport hovatartozás, és nem a tartós munkanélküliség a fő negatív „szignál”. Ugyancsak a munkaerő-piaci szegregációt erősíti a közfoglalkoztatás kialakult rendszere is.

(4) Befogadás és kizárás

A befogadás és kizárás kérdéseit taglaló fejezet szerzői elsősorban a romák esetében érvényesülő szegregációs, diszkriminációs, és integrációs folyamatokat vizsgálják – három tanulmány inkább elméleti, kettő inkább empirikus vonatkozásokban. Igen fontos, hogy az integráció kapcsán az iskolarendszer működését érintik leginkább a szerzők.

Dupcsik Csaba az integráció fogalmát elemzi a társadalomtudományos és a laikus társadalomképekben az oktatási integráció példáján keresztül. Szerinte az integráció a szociológia által az egyik leggyakrabban használt kifejezés, a hogyan működik a társadalom és a hogyan illeszkednek be a társadalomba kérdések vetődnek fel vele kapcsolatban. Dupcsik érvrendszerek bemutatására törekszik, ezeket az integráció – szegregáció viszonyában vázolja, mint antiszegregációs és antiintegrációs érvrendszereket – ezek viszonya elsősorban az „elkülönített, de egyenlő elv” kapcsán fogalmazódik meg. A hazai integrációs diskurzus kapcsán kiemeli, hogy a közelmúltig az antiszegregációs elvek érvényesültek, ma inkább az antiintegrációs, mely mögött egy „ideális” integráció képe húzódik meg. Az oktatási integráció kulcsszereplői, a tanárok több ok miatt érdektelenek, szkeptikusak, de nem előítéletesek – gyakran csak a több és más munkát látják az integrált oktatásban. A laikus közvélemény, bár a szegregációs folyamatok egyik szereplője, nem tartja legitimnek kinyilvánítani a romák elutasítását, érveik lényege, hogy csak az „iskolai teljesítmény számít”. Dupcsik hangsúlyozza, hogy az integrációval kapcsolatos feszültségeket elsősorban nem az előítéletek okozzák, maga az integráció címke, mely a kritikák és támadások célpontja, miközben a többség tudja, hogy a szegregált oktatás csökkenti a továbbtanulás esélyeit – ám magát az integrált oktatást „erőltetettnek” látják.

Ugyancsak az iskolával, az iskolai (dez)integrációs paradoxonokkal foglalkozik *Erőss Gábor*. Az iskolai szegregáció kérdését a hazai oktatásszociológiai szakirodalom meghatározó témájának tartja, egy erős kritikai hagyománnyal. Az elköteleződés az integrációs diskurzusokban is tapasztalható, ami magyarázza a kudarcélményeket a szegregációs jelenségek kapcsán. Az egyébként is mozaikszerű magyar iskolarendszer iskolai szegregációja a dezintegrációs folyamatokat erősítette. Fontosnak tartom kiemelni Erőss Gábor tanulmányából a hazai integrációs diskurzus axiómáit, melyek az iskolák szegregációjára, a romák szegregációjának strukturális meghatározottságára, a konkrét iskolai

szegregációs gyakorlatra (előítéletes utcaszintű aktorok együttműködése), a színvak eljárásra, valamint a felzárkóztató pedagógiai és a szociális beavatkozások elválasztásának a szükségességére vonatkoznak. És még egy fontos dolog: az oktatási expanzió, a strukturális mobilitás egyfajta alternatív integrációként is működhet.

A roma, cigány gyerekek iskolai (le)értékelését mutatja be *Szalai Júlia*. Az iskolai osztályozás ismert mechanizmusait és meghatározó folyamatait, okszerű összefüggéseit ismerteti. Elemzése azt mutatja, hogy az iskolai osztályozás és az azzal összefüggő továbbtanulási esély kapcsolatot mutat az etnikai hovatartozással, a családok otthoni kulturális tőkéjével, és az osztályok kompozíciójával is. A szegregált roma osztályok tanulóinak a jegyei rosszabbak, a továbbtanulási esélyei korlátozottabbak – az esély akkor nagyobb, ha egy osztályban meghatározó a többségiek aránya.

A roma civil szervezetek társadalmi integrációs szerepét vizsgálja *Kóczé Angéla*. A liberális tradíció szerint a civil szervezetek léte a szabadság és a méltányosság előfeltétele, a baloldali tradíció a közmegegyezést helyezi a civil szervezetek, a civil társadalom feladatai között az elsők közé. Érthető, hogy a kilencvenes években, a rendszerváltás után nagy elvárások fogalmazódtak meg általában a civilekkel kapcsolatban, de a roma civil szervezetekkel kapcsolatban is. Kóczé azt a folyamatot vázolja, amelyben az erős középosztály hiánya, a társadalmi tőke hiánya miatt a roma civil szervezetek nem tudtak tartós társadalmi mozgalmakat létrehozni, és erősen összefonódtak a politikai társadalommal.

Más megközelítésben, a „megnevezés dilemmái” kapcsán foglalkozik az integráció kérdésével *Neményi Mária*. Egyik fő állítása az, hogy a többség – kisebbség viszonyából származik a hátrányos helyzet és a társadalom peremére szorulás, mely mögött nemcsak előítéletek, személyközi viszonyok, de intézményes diszkrimináció is áll. Épp emiatt nem lehet a közbeszédet „romátlanítani”, és a „pártatlanságot” hangsúlyozni. A „pártatlanság” ugyanis kulturális imperializmushoz vezet, azaz a domináns csoport tapasztalatainak a kiterjesztésére az egész társadalomra, azáltal, hogy normáit és értékeit, céljait univerzálisnak tünteti fel – ebben segítik a társadalmi intézmények, a média, az iskola és a tudomány is. A „kulturálisan elnyomottak”, akiket kívülről definiálnak, interiorizálják, belsővé teszik e normákat, kettős tudatúvá válnak, két kultúrában élnek (a dominánsban és az elnyomottban). Egyenlő bánásmód: vajon elég-e e helyzet kezelésére? Neményi szerint nem, hisz maguk az érintettek is újra akarják önmagukat definiálni, a többség által leértékelt csoportok a különbözőség pozitív vonásait emelik ki. Ha ez nem valósul meg, az érintettek elfogadják önmaguk alacsonyabb rendűségét, identitásuk negatív lesz, kialakul az önfeladás. Épp emiatt a politikának egyszerre kell színvagnak és színtudatosnak lennie, hisz önmagában a pozitív diszkrimináció (affirmative action) csak az „igazság” elosztására, kvóták érvényesítésére lesz alkalmas.

(5) Egyének, csoportok és közösségek

A kötet utolsó fejezetében nyolc tanulmányt olvashatunk, ezek közül három inkább elméleti kérdésekkel foglalkozik, míg öt empirikus jellegű, a társadalmi integráció érvényesülését vizsgálja valamilyen speciális közegben, illetve élethelyzetben.

Gerő Márton a civil társadalom trendjeit elemzi tanulmányában. Abból indul ki, hogy a civil társadalom fogalma a társadalmi integrációról szóló diskurzus középpontjába helyezhető. A

civil társadalom közösségképző erő, a társadalmi csoportok közötti kapcsolatokat is érinti, továbbá a normatív integrációhoz is hozzájárul. A civil társadalom különböző értelmezései is érintik az integráció kérdését, így például a minimalista elméletek szerint a civil társadalom alapvető funkciója az állam, a politika és a gazdaság kontrolja, a pluralitás védelme, míg a generalista elméletek a plurális állam kialakulásának az előfeltételeként tárgyalják a civil társadalmat. Mindezek mellett az erős civil társadalom erősebb társadalmi tőkét, és magasabb bizalmat, magasabb általános és intézményi bizalmat jelent, erős informális hálózatokat, mindezek pedig hozzájárulnak a demokráciához és a társadalmi intézmények működéséhez. A szerző három dimenzióban vizsgálta a hazai civil szervezetek működését: a szervezeti részvételben, az akciószerű részvételben, és az adományozásban. Empirikus vizsgálata eredményeképp megfogalmazza, hogy a civil szervezetek társadalmi integrációs szerepe a részvétel csökkenése miatt nem biztató.

A társadalmi integráció egy másik lehetséges elemét vizsgálja *Albert Fruzsina és Dávid Beáta*. Azt vizsgálják, hogy hogyan alakult át az interperszonális kapcsolathálózati struktúra Magyarországon. A társadalmi integráció fogalmának fontos elemeként taglalják a társadalom stabilitását, egységét, a biztonságot, melyeket a kapcsolatok, az interakciók alakítanak, hisz az interperszonális viszonyok minősége és szerkezete hat a társadalom működésére is, és fordítva. A szerzők a tanulmányban a bizalmas kapcsolatok alakulását, a beszélgetési hálózatokat, és a barátságok alakulását elemzik. Azt találták, hogy a kétezres évek elejére az új rendszerhez leginkább azok tudtak alkalmazkodni, akiknek erős, dominánsan családi kapcsolataik voltak, melyek hozzájárultak a „mikroszintű integrációhoz”, a bizonytalanság és a bizalmatlanság körülményei között.

Az integrációt a közösségképek és az inklúzió oldaláról közelíti *Légmán Anna*. A közösségfogalom, és a közösségek típusainak a változásait a Tönnies-féle modellbe illeszti. A tradicionális közösségek alapja a család, az élet menetét a természet alakítja, a mindenki által osztott világképbe az egyén beleszületik. A modern közösségek individuálisak, folytonosan változnak, a szabályaik is, az új értékek keresése jellemzi, a társadalom piaci alapon működik, és hiányzik belőle a biztonság. A tradicionális közösségek integrációjának Durkheim szerint a kollektív tudat az alapja, míg a modern társadalmak integrációja a munkamegosztásból ered. A szerző az adott, a választott és az inkluzív közösségek és közösségképek társadalomtudományi diskurzusbeli elemzésére is vállalkozik, összeveti a közösségi formák és reprezentációk társadalomtudományi ideáltípusait, és összefoglalja azok főbb sajátosságait, hozzájárulva ezzel magához a diskurzushoz is.

Tóth Olga a társadalmi integráció és a család kapcsolatát vizsgálja. Írásában az „integrált” és „dezintegrált” családok eltéréseinek és jellemző vonásainak a közbeszédben és gyakran a tudományos elemzésekben elterjedt toposzait bírálja. Utal magának a családnak a definiálási nehézségeire, arra, hogy nem lehet egységes családfogalomról beszélni. Ehhez járul a hagyományos házasság egyeduralmának a háttérbe szorulása, ami a kedvezőtlen demográfiai trendekkel együtt társadalmi válságjelenségként értelmeződik. Ez is hozzájárulhat a „normatív családértelmezéshez”, mely ideális családként a nukleáris családot tekinti, egyben ezt tartja integrált családnak, és minden más, egyéb formát dezintegráltnak, sőt, ezzel magyarázzák a társadalmi devianciákat is, abból kiindulva, hogy a család védőfaktoroként működik. A szerző az ebből a családképből fakadó értelmezési keretet, és annak a családképre gyakorolt hatását bírálja tanulmányában.

A fejezet következő négy tanulmánya sajátos helyzetű csoportok esetében vizsgálja a társadalmi integráció lehetséges vonatkozásait. *Takács Judit és Dombos Tamás* az LMBT (leszbikus, meleg, biszexuális és transz-szexuális) emberek társadalmi integrációját segítő tényezőket veszi górcső alá. Saját szervezeteiktől azt várják, hogy segítsék az önelfogadást, növeljék az általános társadalmi elfogadottságot, lépjenek fel az erőszakos támadások ellen, járuljanak hozzá az iskolai diszkrimináció felszámolásához.

P. Tóth Tamás a HIV-pozitívak társadalmi integrációs esélyeit vizsgálja. Magát az integrációt a társadalmi befogadást elősegítő inkluzív célként értelmezi, de utal arra, hogy az negatív jelentésű is lehet, mint asszimiláció, nem kívánt egységesülés, a harmadik jelentésében pedig mint módszer alkalmas az emberi kapcsolatok mintázatainak a leírására. Mivel a HIV-pozitívakra az elhallgatás, a kirekesztettség és az ezekkel összefonódó láthatatlanság, a diszkriminációtól való félelem jellemző, az integrációjukat a láthatóságuk növelése támogatná.

Egy praktikus és újszerű kezdeményezést mutat be írásában *Széman Zsuzsa*. Azt vizsgálja, milyen módjai vannak az IKT eszközök alkalmazásának a tartós gondozást igénylő idősök esetében, ami hozzájárulhat a társadalmi integrációjukhoz. Szól a vészjelzőrendszerről, a webkameráról, a skyperól, és a gondozók képzéséről – mindezek olyan új lehetőségek, melyek eddig hiányoztak az idősgondozásból.

Más megközelítésben vizsgálja az idősök integrációját *Kucsera Csaba*: ő az idősök társas és társadalmi részvételét, az azt segítő és gátló tényezőket, a közösséghez tartozás érzésének a fontosságát, és mindezekkel összefüggésben a szubjektív életminőség alakulását taglalja. A társas és közösségi részvétel akadályai „belülről” az egészségi állapot lehet, ami csökkenti az idős emberek önállóságát, és hozzájárul a társas környezet beszűküléséhez is.